

"Jaume I va conquerir malament València"

Pere Maria Orts i Bosch (València, 1921), historiador. Autor d'abundants estudis d'heràldica i genealogia i precursor en l'estudi de les institucions, els personatges i la història valencians. Va publicar la *Història de la senyera al País Valencià*, una aportació capital contra la confusió. La seua modèstia ens ha privat de la publicació d'una obra decisiva, però, sense que serveixa de precedent, ha deixat assaltar la seua inexpugnabilitat.

D'on li ve l'interès per la història i la cultura pròpia, don Pere Maria?

—És que nàixer i viure en un país i no tenir interès per la seua cultura, em sembla impossible. Com que un senyor no vulga saber res del seu arbre genealògic. En conec molts que no saben més enllà dels seus avis ni volen saber-ne. Jo, en canvi, vull saber com més amunt millor. Amb la cultura i la història em passa igual.

—*Té identificats els avantpassats?*

—Quant a la família del meu pare, els Orts, fins el segle XV. Un d'ells va ser batlle de la Vila [Joiosa] en temps de Joan II. Pel que fa al segon cognom del meu pare, els Salvà, fins aplegar a Lluçmajor, perquè primer estaven a Mallorca i d'allí van passar al regne de València. I els llibres parroquials de Lluçmajor arriben fins a les primeries del XVI. Quant a la família de ma mare, els Bosch, eren, primer d'Alcalà de Xivert i després de Benicarló. I l'arbre genealògic recull fins a les primeries del XVII. I els altres, els Martí, eren de Peníscola, i com que duien un títol nobiliari, l'arbre és molt més extens. Puc dir que el que jo he investigat és cert, ara: els arbres genealògics que estan fets des d'antic no hi ha més remei que acceptar-los.

En els dels Orts, no hi ha cap error perquè ho he investigat a fons. Hi ha un germà del meu cinquè avi, un senyor que es deia mossén Tomàs Orts, que va ser Notari del Sant Ofici. Però era un càrrec honorífic. Només pretenien una cosa que era molt corrent en aquell moment: un expedient de sanc neta, no descendir ni de moros ni de jueus. L'expedient està a l'Arxiu Històric Nacional i és de suposar que es remunta a unes quantes generacions anteriors per a provar-ho. Avui és molt absurd no voler descendir de moros ni jueus, però en aquell moment era una qüestió capital. I no per xenofòbia: cal emmarcar-ho, fonamentalment, en les relacions del poble vencedor i el poble vençut, i en l'ànsia —corrent— de voler pertànyer a les famílies antigues del poble. Només cal mirar què passa quan una persona es fa rica avui. La primera cosa que fan és comprar mobles antics per a presumir de riquesa anterior. És allò que deia Napoleó: si jo fóra el meu nét!

—*Vostè, en canvi, no ha presumit mai de noble.*

—No m'afecta perquè me n'he desentès. No m'interessa com a fet diferencial. Ho trobe una ximpleria. Només té el valor de la curiositat, del fet històric.

—*Tinc entès que sant Vicent Ferrer penja del seu arbre genealògic.*

—El pare de sant Vicent, Guillem Ferrer, es va establir a Dénia, procedent de Palamós. Els Ferrer, a través del seu fill major Pere Guillem que es va casar a Dénia, s'estenen per Oliva, el Verger i Xàbia. I és a través dels Salvà, que emparenten amb les famílies de Xàbia que descendim de Pere Guillem Ferrer i Miquel.

—*Si els pares vivien a Dénia, com va nàixer sant Vicent Ferrer a València?*

—Tinc els meus dubtes que pugui haver-hi nascut o no, però si s'ha dit així durant tants anys s'haurà d'acceptar així, no siga que creem un problema com el del penó de la conquesta. Ara: els seus pares van viure molt de temps a Dénia. No sé si el fet material de nàixer es va produir a València, però en tot cas sí que hi hauria vingut de menut.

—*Els mites, és millor no tocar-los?*

—No convé, si no és que hi ha un document que prova la seua falsedat. Les societats necessiten dels mites per a viure. El mite crea un culte al mite i acaba donant personalitat.

—*No obstant, considera el penó de la conquesta autèntic?*

—El penó de la conquesta pot ser autèntic —jo no el vaig veure quan el van fer—. Dubtar ara, com algú dubta, que a la torre d'Ali Bufat es posara un penó amb la senyera reial em sembla esquizofrènic. Si el rei diu en el seu llibre que va veure la seua senyera a la torre, i és ell qui ho diu, i d'aquesta època no hi ha cap altre document, ho hem de creure. Si això ho posem en dubte, hem de posar en dubte tot el llibre de la *Crònica* del rei Jaume I. És a la ciutat de València, junt amb la d'Oriola, on més culte a les quatre barres hi ha hagut, on es troben més escuts amb les barres pures. Només cal visitar els edificis i constatar-ho. El culte a les quatre barres és molt superior al d'altres llocs. Inclús a Catalunya. A Catalunya, i a Barcelona en concret, la cosa més normal és trobar les barres ressaltades per la creu de sant Jordi.

—*A què ho atribueix?*

—València és l'últim regne que es conquista. Barcelona, i Catalunya en general, abans de les

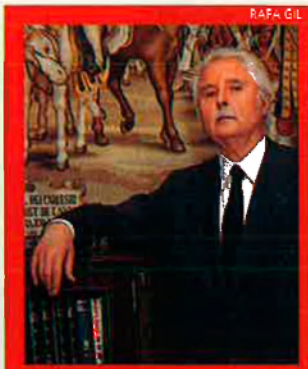
barres, tenia un gran culte per la creu romànica, que després es converteix en la creu de sant Jordi. A Aragó hi havia tres escuts més, i quan utilitzaven unes armes mesclaven les barres amb els escuts existents. Quan es conquista València, les barres ja estan totalment introduïdes en la dinastia catalano-aragonesa, i no hi ha possibilitat d'un altre escut. I quan l'Ajuntament de València el 1372, o setanta-i-tants, té dret a les barres, perquè diu que el rei Pere li les ha concedides, se'n mostra molt orgullós. I això es tradueix en un culte a les barres que fa que apareguen per tots els llocs.

—*Amb aquests precedents, com és que València ha perdut aquest senyal d'identitat?*

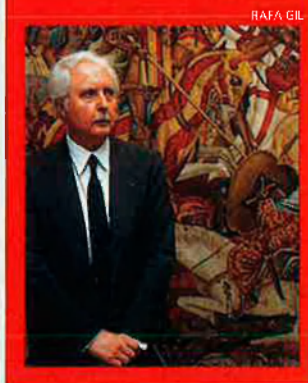
—València sofreix un llarg període de despersonalització. Molt més llarg del que la gent creu. Es pot dir que la personalitat valenciana no havia arribat a quallar. S'inicia al segle XIII, va consolidant-se al llarg del XIV i comença a desviar-se al XV, amb la dinastia dels Trastàmara. Hi ha una sèrie de fets que o passen desapercebuts o no se'ls valora com pertoca, com és que a penes pren possessió la nova dinastia comença a fer donacions de senyoriús a persones forasteres. La foia de Bunyol, a Dávila, a pesar que Josep Mercader la va recomprar quan va ser batlle de València el 1430; Dénia, als Sandoval; Polop, a Ruiz Díaz de Mendoza, que compra també Benidorm; Altea, Calp, Benissa i Teulada, als Rebolledo; Elx i Crevillent, a Gutiérrez Cárdenas... Això no solament significava alienar part del territori valencià, sinó que s'introduïa una via de penetració del castellà a través d'aquests senyors i els seus administradors, perquè els vassalls, per a accedir al tracte directe amb els senyors territorials, havien d'emprar el castellà.

Dins d'aquest fet és vertaderament dramàtic per al regne de València la desfeta del ducat de Gandia, el dels ducs reials. No el dels Borja, que és del que més se'n parla, sinó l'anterior, el que Martí l'Humà va concedir a Alfons d'Aragó i de Foix, conegut com Alfons el Vell, el 1399. Els estats del ducat procedien de les donacions que el rei Jaume II havia fet al seu fill, l'infant Pere, al qual havia donat Gandia i Dénia. I de tots els estats que havia acumulat l'almirall Bernat de Sarrià a la Marina Alta i Baixa, inclús a l'interior, a la Vall d'Aiora. Això facilitava allò que Jaume I volia impedir: l'existència d'una noblesa poderosa, i dóna una unitat extraordinària a un espai molt gran del regne de València, ja que des de Xeraco a la Vila, excepte l'enclavament d'Oliva, es podia passar per terres que totes eren del duc reial. Les fites no importaven. Entre el duc i l'ordre de Montesa mantenien ferm el regne.

A Gandia es va crear una espècie de cort que concita una sèrie de cavallers i que gràcies a això els Marc, els Roís de Corella, els Martorell... vénen de Catalunya ací, al servei d'a-

“València sofreix un llarg període de despersonalització. Molt més llarg del que la gent creu. Es pot dir que la personalitat valenciana no havia arribat a quallar. S'inicia al segle XIII, va consolidant-se al llarg del XIV i comença a desviar-se al XV, amb els Trastàmara.”

quests senyors. El ducat de Gandia va vertebrar el país. Els ducs fan les obres més significatives i adquireixen una importància política extraordinària ací i a Castella. I al seu voltant van nàixer una sèrie de persones que són les que donen el segle d'or de la cultura, inclosa la rebesneta d'aquest senyor, Isabel de Villena.

—*Que segons vostè és víctima d'un error.*

—Ella és Elionor d'Aragó i de Castella, perquè això d'Elionor Manuel de Villena és un error del segle XVIII, d'Agustí Sales, a conseqüència de l'escut. A l'escut, per ser el seu avi Pere d'Aragó i Arenós marquès de Villena, van introduir les armes dels Manuel: camp roig i mà d'or alada mantenint una espasa de plata. I en veure aquestes armes, Sales va creure que eren Manuel.

—*És curiosa la coincidència del segle d'or, el moment de màxima expressió cultural, amb la crisi política total del regne de València.*

—Això sol ocórrer en moltes cultures: el fruit cultural es dóna quan políticament ja hi ha decadència. El XV és el segle del gòtic, de les torres dels Serrans, d'una gran pintura gòtica, dels escriptors..., però políticament comença la decadència quant a la personalitat valenciana. Es vulga veure o no, la prosperitat econòmica, derivada de la guerra a Catalunya, era fictícia, perquè a darreries de segle els reis deixen d'interessar-se pels diners de València. València comença a decaure, es nomena un virrei i passa a un segon terme rapidíssimament.

—*El nostre present no és així per casualitat.*

—Les coses no són mai per casualitat, sinó la conseqüència d'una sèrie de fets. La història es viu minut a minut, segon a segon, i és irreversible. Moltes coses que es fan sense saber quines conseqüències tindran, després tenen unes conseqüències tremendes. El dia a dia del segle XV ha tingut aquestes conseqüències d'ara. La ciutat de València es va oposar a la donació de Dénia a Sandoval, que era una família de Castella, però no va servir de res: el rei ho volia així. València es va oposar a la donació de Crevillent i Elx a Gutiérrez Cárdenas. I el mateix Elx s'hi va oposar, pledejant sempre. Inclús Xèrica va mantenir un plet amb els Zarzuola durant cent anys. La dinastia dels Trastàmara es va considerar més castellana que catalano-aragonesa, i el seu propòsit era accedir al tron de Castella, com van aconseguir amb Ferran el Catòlic. Ells tenien una sèrie de deutes amb persones de la noblesa castellana, i els paguen amb senyoriús del regne de València.

—*El compromís de Casp és l'acta de defunció del regne de València?*

—El compromís de Casp era inevitable. Ho dic en defensa de sant Vicent Ferrer i altres persones a les quals s'ha acusat de claudicació. Al compte d'Urgell no el defensava ningú i el regne de València estava pràcticament mig ocupat per les tropes castellanes de Ferran

d'Antequera. Si la sentència haguera estat en contra de Ferran d'Antequera, ell no l'hauria acatada: Aragó estava de la seua banda i Castella li donava suport. La guerra era inevitable. Va passar igual que amb el testament de Carles II i Felip V.

—*Abans de la batalla d'Almansa els valencians ja ho havíem perdut tot?*

—Sí. La batalla d'Almansa s'ha exagerat per la raó que es vulga. El regne de València autèntic s'esbronca el 1412, el que passa és que un estat no és com una persona, que se li para el cor i mor en l'acte. Va arrossegant-se lènguidament durant molt de temps en un procés lentíssim d'introducció de costums i d'una cultura que, a més, vivia un gran esplendor en aquell moment —s'ha de tenir en compte que els portuguesos estaven escrivint en castellà—. Per a comprovar això només s'ha d'anar als arxius i constatar la decadència de la llengua als documents.

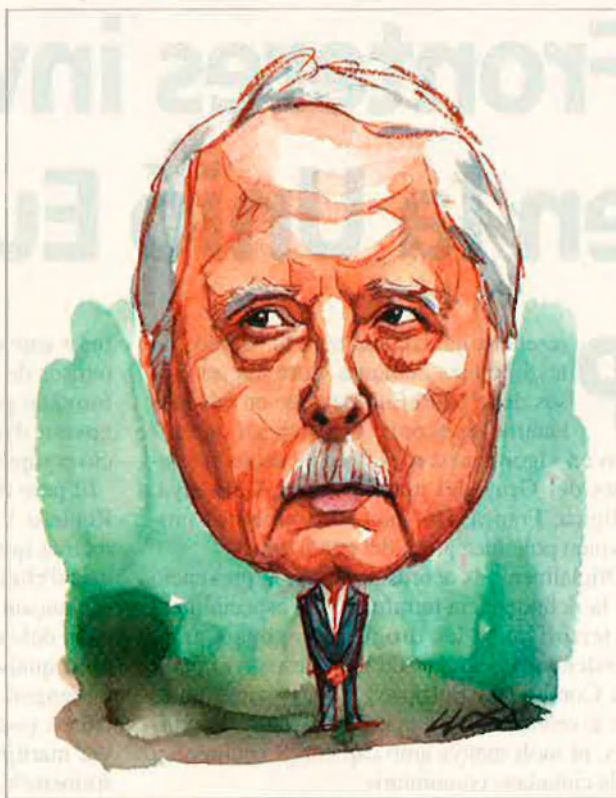
Al segle XVI la llengua s'anquilosa en mans des escriptors, perquè ja dominen millor el castellà. I a darreries del XVII hi ha una prova palesa amb la documentació del bombardeig d'Alacant. Només hi ha una carta en valencià, de la Generalitat al rei, i està escrita en una llengua dolentíssima, totalment corrompuda.

—*Dins d'aquesta perspectiva, el nostre destí com a poble on va?*

—Les coses dels homes van on els homes volen. Un poble no té un destí distint al que ell vol: si s'aconforma en les circumstàncies que ha tingut o que se li presenten, i se sent feliç així, difícilment el traurà vostè d'allí. La trajectòria històrica condiciona una mica els pobles, però el futur depèn d'ells només.

—*Considera que per al nostre país és un error mirar-se en altres espills, per exemple el de Catalunya?*

—Ni és un error ni és un encert: mirar-se en altres espills no condueix enlloc. Vostè i jo ens mirem a l'espill i cadascú té una cara. I això no canvia. Mirar-se el País Valencià en l'espill de Catalunya, com mirar-se Catalunya en l'espill d'Israel, no condueix a res. Catalunya avui té la sort que França no s'hi pot introduir. La fatalitat de Catalunya era que si no s'haguera unit a la corona castellana, s'hauria unit a la corona francesa. Avui Barcelona parlaria francès. I si no, que miren què ha passat amb Catalunya nord. França l'ha uniformat. L'inconvenient de Catalunya és que la seua vocació ultrapirinenca la impulsava cap a França. Els casaments posteriors a la batalla de Muret, constantment

—**He vist a l'entrada que té un tros de la senyera autèntica de la ciutat.**

—**Sí. L'antiga senyera de l'Ajuntament de València, la que havien copiat del penó, va ser transformada o desfeta pel 1845, i els fragments es van repartir. Un d'ells li van regalar a Vicent Boix, el cronista de la ciutat, i un altre a Víctor Balaguer, que actualment es conserva al museu de Vilanova i la Geltrú, emmarcat en plata. Dels altres trossos se n'ha perdut la localització. Vicent Boix, que era republicà, tenia molta amistat amb el meu avi, Pere Maria Orts i Berdín, que no ho era. El meu avi, com a magistrat, li havia resolt uns problemes a Boix, que era un frare escolapi exclaustrat, i quan va faltar Boix li va deixar en herència el tros de la senyera.**

amb Castella, havien d'acabar com van acabar. Nosaltres som conseqüència d'aquest tipus d'història. Jo la refaria.

—*Com la refaria?*

—Jo estic molt disgustat amb Jaume I per la manera de conquerir el regne de València. El regne de València s'hauria d'haver conquerit amb totes les conques dels rius dins, i no solament amb les seues goles —ara es veu l'inconvenient que això representa—. El que passa és que ells no haurien conquerit mai el regne de València. S'hi decanten perquè han perdut la batalla de Muret. Si Pere I no perd aquesta batalla i es consolida el poder català a l'altra banda dels Pirineus, ells haurien deixat que Aragó haguera baixat a la costa, per Vinaròs i Benicarló, per a tenir una eixida al mar, i la resta hauria estat conquerit per Castella. Això és el que hauria ocorregut. I ja que van decidir baixar cap ací, ho haurien pogut fer una mica

millor. És cert que el problema demogràfic era difícil d'evitar, perquè Catalunya tenia molt poca gent per a poblar i havia de venir gent d'altres llocs, però a pesar d'això s'hauria pogut millorar.

Si el regne l'hagueren conquerit el 1210, en lloc de fer la batalla de Muret, tot hauria estat distint. No hi ha més que 30 anys de diferència. Però és que ells no pensaven en el sud sinó en el nord. Només s'ha de veure quan es conquista Toledo i quan es conquista Tortosa. Els castellans avançaven cap al sud sense parar i els catalans estaven entretinguts allà dalt. I quan pensen en València és perquè se'ls ha tancat la porta dels Pirineus: França ha aplegat fins la Catalunya nord i només els queda prosperar per baix i per Mallorca.

—*Hauria canviat la nostra història si València s'haguera conquerit abans que Mallorca?*

—No, del 1229 al 1238 només hi ha deu anys pel mig. El que passa és que Mallorca era més menuda i va ser poblada només amb catalans. I després, ha tingut l'avantatge de la insularitat. Si el regne de València haguera estat insular, la immigració no hauria estat constant i la personalitat catalana hauria quallat més. El que passa és que la immigració de gent no catalanoparlant no ha cessat, i tenint la frontera lingüística a Bunyol i Xiva i Xest, a només 50 quilòmetres de València, era impossible una altra cosa. La conquesta del regne es va fer malament i no podia donar més fruit que el que ha donat.

Miquel Alberola